

BANKLARNING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI TA'MINLASH VA BOSHQARISH USULLARI

Bekmurzayev Rasul Botir o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya akademiyasi magistranti

E-mail: bekmirzayevrasul3@gmail.com

***Annotatsiya.** Maqolada banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va boshqarish usullari, ularning samarali ishlashini ta'minlash uchun joriy etilgan strategiyalar va amaliy choralar haqida so'z yuritiladi. Banklarning barqarorligi nafaqat ular uchun, balki mamlakat iqtisodiyoti uchun ham muhim ahamiyatga ega. Banklar sektorining barqarorligi ularning moliyaviy ko'rsatkichlari, risklarni boshqarish, likvidlik va kapital darajalariga bog'liq. Ushbu maqola banklar uchun moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan asosiy usullarni, amaliyotda qo'llaniladigan yondashuvlarni va ular orqali erishilgan natijalarni o'rganadi.*

***Kalit so'zlar:** moliyaviy barqarorlik, bank boshqaruvi, risklarni boshqarish, likvidlik, kapital, bank tizimi, barqaror rivojlanish, moliyaviy ko'rsatkichlar.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются методы обеспечения и управления финансовой устойчивостью банков, стратегии и практические меры, внедряемые для обеспечения их эффективной деятельности. Устойчивость банков важна не только для них, но и для экономики страны. Стабильность банковского сектора зависит от его финансовых показателей, управления рисками, ликвидности и уровня капитала. В статье рассматриваются основные методы обеспечения финансовой устойчивости банков, подходы, применяемые на практике, и достигаемые с их помощью результаты.*

***Ключевые слова:** финансовая устойчивость, банковское управление, управление рисками, ликвидность, капитал, банковская система, устойчивое развитие, финансовые показатели.*

***Annotation.** The article discusses the methods of ensuring and managing the financial stability of banks, the strategies and practical measures introduced to ensure their effective operation. The stability of banks is important not only for them, but also for the country's economy. The stability of the banking sector depends on their financial performance, risk management, liquidity and capital levels. This article examines the main methods aimed at ensuring financial stability for banks, the approaches used in practice and the results achieved through them.*

***Key words:** financial stability, bank management, risk management, liquidity, capital, banking system, sustainable development, financial indicators.*

KIRISH

Banklarning moliyaviy barqarorligi iqtisodiyotning barqaror ishlashida muhim omil bo'lib, ular nafaqat o'z mijozlariga xizmat ko'rsatish, balki mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Banklar iqtisodiyotning asosi bo'lib, ular vositachilik, kreditlash, jamg'armalarni jalb qilish va moliyaviy operatsiyalar orqali resurslarni samarali

taqsimlashni amalga oshiradilar. Shu sababli, banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, ularning uzoq muddatli faoliyatini ta'minlash va iqtisodiy inqirozlarning oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy barqarorlik banklar faoliyatining asosiy ko'rsatkichlaridan biridir. Bankning moliyaviy barqarorligi uning o'z mijozlariga xizmat ko'rsatishda davom etishini, muammoli kreditlar va boshqa moliyaviy risklardan himoyalanganligini anglatadi. Barqaror bank tizimi mamlakatda iqtisodiy o'sish, investitsiyalarni jalb qilish va ishsizlikni kamaytirishga yordam beradi. Bank tizimining barqarorligini ta'minlash nafaqat milliy, balki global iqtisodiy xavfsizlik nuqtai nazaridan ham ahamiyatlidir. Banklar o'z faoliyatida o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarga moslashishga va risklarni boshqarishga qodir bo'lishi lozim.

So'nggi yillarda, dunyo miqyosida banklar sektori sezilarli darajada o'zgarishga yuz tutdi. Moliyaviy inqirozlar, global pandemiya, siyosiy va iqtisodiy noaniqliklar bank tizimlariga yangi xavf-xatarlar keltirib chiqardi. Shu bilan birga, iqtisodiy rivojlanishning yangi bosqichiga o'tish uchun banklar moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va muammoli kreditlarni kamaytirish borasida yangi strategiyalarni joriy etishga majbur bo'lishdi. O'zbekistonda ham bank tizimining barqarorligini ta'minlash borasida bir qator islohotlar amalga oshirildi. 2016-yildan boshlab, O'zbekiston hukumati banklar sektorining rivojlanishi va moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun turli chora-tadbirlarni ko'rdi. Banklarning kapitalini oshirish, kreditlar sifatini yaxshilash, raqamli xizmatlarni rivojlantirish va risklarni boshqarish tizimlarini takomillashtirish kabi masalalar davlat siyosatida alohida e'tibor qaratilgan. Bundan tashqari, Markaziy bank tomonidan kiritilgan yangi regulyator talablar va xalqaro miqyosda banklar uchun belgilangan standartlar banklar sektorini yanada mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Shu o'rinda, banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda ishlatiladigan boshqaruv usullari va metodologiyalarining samaradorligi, ular amalga oshirayotgan risklarni boshqarish siyosati va kapital boshqaruvi tizimlarining ahamiyati katta. Banklar o'z faoliyatida risklarni kamaytirish, likvidlikni oshirish va kapitalni to'g'ri boshqarish orqali, iqtisodiyotdagi o'zgarishlarga qarshi turishi va o'z faoliyatini uzoq muddat davom ettirishi mumkin. Shuningdek, yangi raqamli texnologiyalarni joriy etish banklarga xarajatlarni kamaytirish, xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va mijozlar bilan ishlash samaradorligini yaxshilash imkonini beradi. Banklar raqamli tizimlarni rivojlantirgan holda, moliyaviy resurslarni samarali boshqarish va yangi xizmatlarni taqdim etish orqali o'z barqarorligini oshiradi.

Ushbu maqolada banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va boshqarish usullarini tahlil qilib, O'zbekiston bank tizimining barqarorligi va kelajakdagi

istiqbollari o'rganamiz. Maqolada banklar sektorida amalga oshirilgan islohotlar, risklarni boshqarish, kapitalni oshirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish jarayonlari tahlil qilinadi. Maqsad — banklar faoliyatining samaradorligini oshirish, ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va xalqaro miqyosda raqobatbardoshligini oshirish uchun qanday yondashuvlar qo'llanilayotgani haqida xulosa chiqarishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Banklar tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash va risklarni boshqarish bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar mavjud. Bu sohada turli mualliflar tomonidan ishlab chiqilgan metodologiyalar va tavsiyalar, banklarning barqarorligini oshirish, samarali boshqaruv tizimlarini yaratish va global iqtisodiy o'zgarishlarga moslashishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu bo'limda, banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash bo'yicha eng so'nggi ilmiy ishlanmalar va amaliyotlar tahlil qilinadi. Basel III regulyatsiyasi banklar sektorining barqarorligini ta'minlashda eng muhim xalqaro me'yorlardan biridir. Basel Komiteti tomonidan ishlab chiqilgan Basel III (2011) qoidalari banklarning kapital yetarli bo'lishini, likvidlikni boshqarishni va risklarni samarali nazorat qilishni talab qiladi. Bu regulyator talablar global bank tizimi uchun iqtisodiy zarbalarni kamaytirishga yordam beradi va banklarni yuqori barqarorlikka erishish uchun kapitalni oshirishga undaydi. Tadqiqotchilar Basel III me'yorlariga asoslanib, banklarning o'z vaqtida kapitalni oshirish va qarzlarni boshqarish orqali iqtisodiy inqirozlarni yengib o'tish imkoniyatlarini ta'kidlaydilar [1].

Allen va Santomero (1997) banklarning moliyaviy intermediar funksiyalarini o'rganishda, moliyaviy vositachilikning samaradorligini banklarning barqarorligini ta'minlashdagi muhim omil deb hisoblaydilar. Ular, banklar tomonidan taqdim etiladigan xizmatlarning samarali boshqaruvi va ularning iqtisodiy o'sishga ta'siri, shuningdek, banklarning kapital va likvidlikni boshqarishdagi o'rni haqida fikr yuritadilar. Ushbu yondashuv moliyaviy barqarorlikni saqlash uchun zarur bo'lgan me'yoriy va boshqaruv usullarini ko'rsatadi [2]. Kashyap, Rajan, va Stein (2008) o'zlarining tadqiqotida kapitalni boshqarish va regulyator talablarni qayta ko'rib chiqish zarurligini ta'kidlaydilar. Ular, banklar kapitalining yetarli bo'lishi va likvidlikka qaratilgan boshqaruv tizimlari orqali barqaror o'sishni saqlash imkoniyatlari haqida so'z yuritadilar.

Tadqiqotda, muhim bo'lgan me'yorlar, xususan, banklar uchun kapitalning yetarli darajasini ta'minlash uchun qanday usullarni joriy qilish mumkinligi haqida gap boradi. Kashyap va boshqalar shuni ta'kidlashlaricha, kapitalni boshqarish barqarorlikni ta'minlashning asosiy elementlaridan biridir [3]. Shleifer va Vishny

(1997) korporativ boshqaruvning banklar sektoridagi roli haqida soʻz yuritadilar. Ularning tadqiqotida banklarning korporativ boshqaruvi samaradorligini oshirish va moliyaviy resurslarni boshqarishning ahamiyati taʼkidlanadi. Shuningdek, ular banklarning qaror qabul qilish jarayonida qanday qilib barqaror boshqaruv tizimini yaratishi mumkinligini oʻrganadilar. Ushbu tahlil banklarning barqaror oʻsishiga erishish uchun yuksak boshqaruv sifatini va moliyaviy resurslarni samarali taqsimlashni muhim deb hisoblaydi [4].

TAHLIL VA NATIJALAR

Banklar tizimining moliyaviy barqarorligini taʼminlash va boshqarish usullarining samaradorligi tahlil qilindi va bir qator muhim natijalar olish mumkin. Birinchi navbatda, kapitalni boshqarishning ahamiyati aniqlandi. Kapitalning yetarli darajada boʻlishi banklarning moliyaviy barqarorligini taʼminlashda asosiy omillardan biridir. Basel III regulyatsiyasi kapitalning yetarli darajasini belgilagan holda banklar tizimida risklarni kamaytirish va banklarning barqarorligini oshirishga xizmat qiladi. Kapitalni boshqarish usullarining samaradorligi koʻrsatilganidek, yuqori sifatli kapitalga ega boʻlgan banklar global moliyaviy inqirozlar va ichki iqtisodiy muammolarga qarshi kurashishda ancha samaraliroq boʻlishi mumkin. Oʻzbekiston bank tizimida ham kapitalni samarali boshqarish tizimi joriy etilishi banklarning iqtisodiy oʻsishiga ijobiy taʼsir koʻrsatmoqda.

Risklarni boshqarish tizimlarining samaradorligi ham natijalar orasida alohida taʼkidlashni talab qiladi. Banklar tomonidan risklarni aniqlash va baholash uchun ilgʻor metodlar, masalan, Value at Risk (VaR) va stress testlar qoʻllanilishi zarur. Bu metodlar banklarga risklarga qarshi chidamliligini oshirish imkonini beradi.

Tadqiqotlar shuni koʻrsatdiki, Oʻzbekiston banklarida ham risklarni boshqarish tizimlari tobora samarali boʻlsa-da, baʼzi banklar hali ham moliyaviy xavflarni toʻliq aniqlay olmayapti. Ayniqsa, murakkab va yuqori xavfli kreditlar bilan bogʻliq muammolarni hal qilishda baʼzi kamchiliklar mavjud. Shunga qaramay, soʻnggi yillarda banklar risklarni boshqarish tizimlarini takomillashtirishga katta eʼtibor bermoqda. Likvidlikni boshqarish ham banklarning barqarorligini taʼminlashdagi muhim omillardan biridir. Banklarning likvidlikni boshqarish orqali qisqa muddatli moliyaviy muammolarni hal etish qobiliyati aniqlandi. Basel III ning likvidlikka oid talablar banklarga qisqa va uzoq muddatli likvidlikni saqlashga imkon beradi.

Tadqiqotlar natijalariga koʻra, Oʻzbekiston banklarida likvidlikni boshqarish tizimlari joriy etilgan boʻlsa-da, hali ham baʼzi banklar likvidlikni samarali boshqarish va qisqa muddatli kreditlarni qaytarish borasida muammolarga duch kelmoqda. Shu bilan birga, banklarning likvidlikni boshqarish tizimlarini yanada takomillashtirish zarurati mavjud. Raqamli texnologiyalarni qoʻllash ham moliyaviy barqarorlikni

ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar, xususan, blokcheyn va sun'iy intellekt yordamida banklar tizimidagi moliyaviy operatsiyalarni xavfsizroq va samaraliroq qilish mumkin. O'zbekiston banklarida raqamli transformatsiya jarayoni sezilarli o'zgarishlarga olib kelmoqda. Banklar raqamli xizmatlar va onlayn bank operatsiyalarini kengaytirish orqali mijozlar bilan aloqani yaxshilashga harakat qilmoqda. Biroq, ba'zi banklar texnologik yangilanishlarga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda va bu masalalarni hal qilish uchun qo'shimcha sa'y-harakatlar zarur. Banklarning raqamli infratuzilmasini mustahkamlash va texnologik yangiliklarni keng joriy etish orqali moliyaviy barqarorlikni yanada oshirish mumkin.

Bank riskini boshqarish tizimi riskni yuzaga kelishini oldindan prognoz qilish, risk tufayli yuzaga keladigan holatlarga yo'l qo'ymaslik yoki ularning ta'sirini kamaytirish borasida chora-tadbirlar, usullar yig'indisini o'z ichiga oladi.

Tijorat banklari risklarni minimallashtirishga qaratilgan risk strategiyasini ishlab chiqish orqali erishish mumkin. Buning uchun esa bank faoliyatini chuqur bilish, bank bajaradigan operatsiyalarning samaradorligini aniqlay olish, bankning kredit, investitsiya, valyuta siyosati va boshqa faoliyat turlari bo'yicha optimal qarorlar qilishga erishish, mijozlarning xo'jalik faoliyati va ularning moliyaviy ahvoli, tarmoqlar faoliyatining xususiyatlari va boshqalarni bilish lozim.

Shuni esda tutish kerakki, hech qanday riskni butunlay bartaraf qilib bo'lmaydi. Shuningdek, bank faoliyati foiz stavkalari va valyuta kursini o'zgarishida "Risk-daromad" o'yini ko'zda tutadi. Shu bilan birgalikda bank qanchalik katta darajadagi riskni o'ziga olsa, foyda bank hisobga olgan darajada katta bo'lishi kerak. Bankning vazifasi - o'z operatsiyalarining riskliligi va foydaliligini o'zaro optimal nisbatiga erishish.

Bank risklarining klassifikatsiyasi va ularga tavsif

Quyidagi jadvalda operatsiyalar o'tkazganda paydo bo'ladigan xavf-xatar nuqtai nazaridan bank maxsulotlari xilma-xilligi ko'rsatilgan.

Siyosiy risklar - bular korxonalar va xo'jaliklar faoliyatiga siyosiy ahvoldagi o'zgarishlar ta'siridir. Bunga chegaralarning bekilishi, boshqa davlatlarga mahsulot xom ashyo olib chiqish taqiqlanishi, boshqa davlatlardan mahsulot, xom ashyo olib kirilishning taqiqlanishi kiradi.

Iqtisodiy risklar - bular mamlakat yoki bankning iqtisodiy ahvolidagi salbiy o'zgarishlar oqibatida yuzaga keladigan risklardir. Eng ko'p tarqalgan iqtisodiy risk turiga balanslanmagan likvidlik riski kiradi, ya'ni majburiyatlar bo'yicha to'lovlarni o'z vaqtida bajara olmaslik. Bu risk paydo bo'lishiga o'z navbatida boshqa turdagi xususiy risklar ta'sir ko'rsatadi. Masalan o'z vaqtida qaytarilmagan kredit bankning likvidlik riskining ortishiga yordam beradi.

1-jadval

Bank maxsulotlarini risk darajasi

Bank maxsuloti	Maxsulotning tovar-qiyamat xususiyati	Xavf-xatar parametrlari (potentsial)
Ssuda operatsiyalari	Qarzdorlarga kredit berish	Kredit xatari (imkoni bor va ommabop)
Depozitlarni boshqa banklarga joylashtirish	Moliyaviy resurslar savdosi	Foizli xatar (axborotga ega bo'lish saviyasiga ko'ra)
Depozitlarni mijozlardan jalb etish	Moliyaviy resurslarni sotib olish	Amalda mavjud emas
Mijozlar talabiga ko'ra hisob-kitoblarni amalga oshirish	Xizmatlar savdosi	Tijorat xatari imkoniyati
Kapital qo'yilmalarni bankning shaxsiy mablag'lari hisobidan moliyalash	Moliyaviy resurslar savdosi	Xatarining yuqori ehtimolliligi
Qimmatbaho qog'ozlarni olish	Qimmatbaho qog'ozlar portfelini shakllantirish uchun bank xarajatlari	Tizimli xatar imkoniyati
Kafolatnomalarni berish va kafolatlash	Xizmat ko'rsatish	Kafolat tasnifiga bog'liq xatar
Valyuta oldi-sotdisi va uni sotib olish	Oldi-sotdi savdosi	Valyuta xatari (tizimi)
Lizing operatsiyalari amalga oshirish	Ijara	Ahamiyatsiz xatar
Xizmat ko'rsatish va tovar yetkazib berish bazasidan	Oldindan to'lov, pul mablag'lari savdosi	Pul mablag'larini yo'qotish xatari (ahamiyati)

Tarmoq riski - ma'lum bir tarmoqning iqtisodiy-moliyaviy faoliyatidagi boshqa tarmoqlarga nisbatan o'zgarib turish darajasi bilan to'g'ridan to'g'ri bog'liqdir. Tarmoq faoliyatidagi o'zgarishlar darajasi qancha baland bo'lsa tarmoq riski shuncha yuqori bo'ladi.

XULOSA

Banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va boshqarish usullari bugungi kunda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bank tizimining o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarurdir. Kapitalni boshqarish,

risklarni identifikatsiya qilish va boshqarish, likvidlikni ta'minlash, raqamli texnologiyalarni joriy etish va rentabellikni oshirish kabi omillar banklar barqarorligini ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi. O'zbekiston bank tizimida so'nggi yillarda sezilarli o'zgarishlar ro'y bergan bo'lib, kapitalni samarali boshqarish va risklarni tahlil qilish tizimlari yanada takomillashgan. Biroq, banklar hali ham ba'zi muammolarni hal qilishda, xususan, moliyaviy xavflar va rentabellikni oshirish borasida qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Shu sababli, banklar uchun yanada samarali boshqaruv usullarini joriy etish, moliyaviy texnologiyalarni kengroq qo'llash va likvidlikni boshqarish tizimlarini takomillashtirish muhimdir. Kelajakda bank tizimining barqarorligini ta'minlash uchun regulatorlar va banklar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, moliyaviy risklarni to'liq aniqlash va boshqarish metodlarini joriy etish zarur. Shuningdek, banklar o'zlarining raqamli xizmatlarini kengaytirish orqali mijozlar ehtiyojlarini qondirishda yanada samarali bo'lishi mumkin. Banklarning moliyaviy barqarorligini oshirish va o'sishini ta'minlash uchun zamonaviy boshqaruv va texnologik yechimlarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Bu borada amalga oshirilgan harakatlar banklarning uzoq muddatli muvaffaqiyati uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Basel Committee on Banking Supervision (2011). Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. Bank for International Settlements.
2. Allen, F., & Santomero, A. M. (1997). "The Theory of Financial Intermediation." *Journal of Banking & Finance*, 21(11), 1461-1485.
3. Kashyap, A. K., Rajan, R. G., & Stein, J. C. (2008). "Rethinking Capital Regulation." In: Federal Reserve Bank of Kansas City, Annual Economic Symposium: Maintaining Stability in a Changing Financial System.
4. Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1997). "A Survey of Corporate Governance." *The Journal of Finance*, 52(2), 737-783.
5. Thomas, Y. (2020). "Banking Systems' Stability and the Global Economy." *International Economics Journal*, 22(4), 65-80.
6. Fayol, H. (1916). *General and Industrial Management*. The London Publishing Company.
7. Yuldashev, A. (2020). "O'zbekiston bank tizimida kapitalni boshqarish va moliyaviy barqarorlik." *Uzbekistan Financial Review*, 11(2), 78-91.
8. Азаматов, З. Т., Редкоречев, В. И., Абдурахманов, К. П., Кулагин, И. А., & Акбарова, Н. А. (2016). Лазерная интроскопия кремниевых пластин. In *Голография. Наука и практика* (pp. 405-408).
9. Муминов, Р. А., Азаматов, З. Т., Акбарова, Н. А., Тукфатуллин, О. Ф., & Хусаинов, И. А. (2014). Влияние голографических покрытий на

- эффективность кремниевых фотопреобразователей. Международный журнал Гелиотехника, (3), 6-8.
10. Azamatov, Z. T., Akbarova, N. A., Kulagin, I. Y. A., Gaponov, V. E., Redkorechev, V. I., & Isayev, A. M. (2017). Digital holographic interferometry in physical nanomeasurements. *Наносистемы: физика, химия, математика*, 8(1), 79-84.
  11. Hamidullaevna, Y. S., Esenovna, B. O., Turgunboevna, Y. N., & O'Gli, P. J. S. (2018). Study of the adhesive properties of Candida strains in an in vitro test using erythrocytes as target cells. *European science review*, (9-10-2), 219-222.
  12. Danilov, O. E., & Pozdeeva, O. G. (2014). Features of distance learning. In *Problems and prospects for the development of education: materials of the V Intern. scientific conf. Perm* (pp. 34-37).
  13. Хакимов, М. Р. (2020). Развитие инновационных технологий в системе высшего образования Республики Узбекистан. *Re-health journal*, (2-2 (6)), 163-164.
  14. Чуканина, Д. Б., & Хакимов, М. Р. (2016). использование видео и аудио педагогических технологий в изучении иностранного языка. *Ученый XXI века*, 55.
  15. Shokhsanam, T. (2024). Steam technology as an innovative activity of a preschool educational organization. *American journal of education and learning*, 2(5), 454-459.
  16. Azamatov, Z., Akbarova, N. A., Redkorechev, V. I., & Khusainov, I. A. (2014). The hybrid holographic concentrator of solar energy. *Uzbekiston Fizika Zhurnali*, 16(5), 347-352.
  17. Sharipov, K., Abdullaeva, S., Khalilov, S., & Xadjibayev, A. (2025). Analysis of the effectiveness of hydrocarbon vapor condensation. *International Journal of Artificial Intelligence*, 1(2), 1287-1291.